

בבא מציעא, פרק ששי

דף עה

'אין להם זה על זה אלא תרעומות' – מלשון זו (שהיא על דרך השלילה: 'אין להם... אלא...') ולא שנה: 'יש להם תרעומת זה על זה' (דייק בפירוש 'תפארת ישראל' שבכל מקום שאמרו 'אין להם אלא תרעומת' הפירוש שאין שוב חיוב זה על זה, אף לצאת ידי שמים. (ונראה פשוט, שאמנם אין חיוב ממוני לצי"ש, אבל הלא יש לחברו הקפדה צודקת עליו, וחייב לפייסו כדי שימחל לו על מעשהו.

ופשיטא שאין ראוי לעשות כן לכתחילה, והלא מקרא צווח ואומר 'ועשית הישר והטוב' ו'שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב').

(ויש גם נפקותא ממונית לדין 'תרעומת' – כגון שהוול מחיר הפועלים ובעה"ב בא לחזור בו, ופייסוהו הפועלים – שבאופנים שבחזרתו אין עליו תרעומת, יכול לטעון שעל דעת המחיר החדש הוא חוזר ונתפייס, אך באופנים שיש תרעומת – חייב לשלם להם כבתחילה. כמו שפסק הרמ"א (שלב, עפ"י הנמו"י) – כן כתב הש"ך – שלג, א).

דף עו

'ולחזי פועלים היכי מיתגרי? לא צריכא דאיכא דמגר בארבעה ואיכא דמתגר בתלתא' – מבואר, שאם מחירם של כל ('כל' דוקא, ולא רוב – שאין הולכים כאן אחר הרוב. ריטב"א) שאר הפועלים בארבעה – המעסיק משלם להם ארבעה, אף על פי שגילה דעתו אצל השליח ואמר לו בשלשה. והטעם, כיון ששינה השליח ממה שאמר לו, הרי בטלה שליחותו, ודנים את עבודתם כשאר פועלים שעשו עבודה אצל אדם ללא דעתו, שנוטלים מה שההנוהו. (עפ"י הרמ"ך בשטמ"ק. ואמנם אם אדם מוחה בפירוש בזה היורד לתוך שדהו, ואומר לו שלא ישלם לו יותר משלשה – מסתבר שאינו משלם יותר – אילת השחר'. ואולי גם כאן, אילו אמר לשליח שאינו חפץ אלא בשלש ולא יותר, הרי גילה בדעתו שלא נוח לו ביותר, ואפשר שהפועלים לא יוכלו לתובעו. וצ"ע).

'דאמרי ליה: לית לך אל תמנע טוב מבעליו' – כתב הש"ך (חומ"מ שלב סק"י): נראה, שבעל הבית אינו צריך ליתן הדינר הרביעי לשליח.

(ונראה שמוכח כן מדברי הגמרא, שאם אכן היה זוכה השליח באותו דינר, אין כאן 'תרעומת' דמניעת טוב מבעליו, שהרי עושה כן לריוח עצמו, ומותר והוגן הדבר, אלא ודאי אינו מרויחו לעצמו.

ב. הנותן דמים לחברו ליתן לו פירות או שאר דברים לאחר זמן [באופן המותר, כגון שהיה לו מאותם מינים או שיצא השער], ונתיקרו — נותן לו כפי השער בשעה שפסק ולא כפי היוקר. הוולו — לדברי תנא קמא, כל שלא אמר לו בפירוש ליתן לו כפי הוולו — נותן לו כפי השער הנוהג בשעה שפסק. ואם אין הלה חפץ ובא לחזור בו — עומד בקללת 'מי שפרע'. [ואפילו רבי שמעון שאמר בעלמא אין הלוקח יכול לחזור בו אחר נתינת מעות, כאן שפסק ע"מ לקבל לאחר זמן ונשתנה השער, יכול לחזור אלא שעומד ב'מי שפרע'. רב פפא]. רבי יהודה אומר: אעפ"י שלא פסק ליתן כפי הוולו, יכול לומר תן לי כזה או תן לי מעותי, ואינו ב'מי שפרע' — כי כיון שנתן מעות על מנת לקבל לאחר זמן, ודאי על דעת לקבל כשער הוולו נתן. רב פפא הורה כתנא קמא, במעשה שבא לפניו באחד שנתן זוו בשביל צרכי נדוניה, ובתוך כך הוולו התכשיטים.

ג. שליח שפסק לקנות דבר לזמן מסוים עבור משלחו ונתן מעות, ובתוך כך הוולו המקח — מבוואר בגמרא (כפרש"י) שרשאי השליח לחזור בו ואין שייכת כלפיו קללת 'מי שפרע'. וגם לא כלפי המשלח — שיכול לומר היה לך לפסוק כשער הוולו, ולתקן שלחתיך ולא לעוות. כן נפסק בשלחן ערוך (יו"ד קע"ז). ויש מפרשים הסוגיא בדרך אחרת, דלא כפרש"י. ועבהגר"א.

דפים עד — עה

קעט. א. האם רשאי אדם להלוות לאריסיו חטים לזריעה על מנת שיחזירו לו חטים לאחר זמן?
ב. האם ובאלו אופנים רשאי אדם להלוות לחברו חטים וכד', על מנת לפרעו חטים לאחר זמן?
ג. הלוה לחברו כור חטים והוולו או הוקרו — כמה יפרע לו?

א. רשאי אדם להלוות חטים לאריסיו לזרע, אבל לא לאכול. [רבן גמליאל החמיר בדבר, ואם נתן ביוקר והוולו או בוולו והוקרו — היה נוטל מהם כשער הוולו, אבל לא מפני שהלכה כן אלא שרצה להחמיר על עצמו]. ואף על פי שאסרו חכמים להלוות סאה בסאה — כאן התיירו. וטעם הדבר מבוואר בגמרא, מדובר באופן שהאריס נותן הזרעים משלו, ועד שלא זרע יכול בעל הבית לסלקו [אם בסתם — במקום שהאריס נותן הזרע, ואפילו כבר ירד האריס לשדה. או אף בשאר מקומות ובמפרש הדבר עד שלא ירד לשדה. וע"ע אב"ז יו"ד קלב, ג-ה]. נמצא שבשעת הזריעה מתחלת האריסות, וכשבעה"ב נותן לו חטים אין זו הלוואה אלא הריהו כמתנה עמו לירד מלכתחילה על מנת לפחות לו משאר אריסים חטים כשיעור הזרע.

ב. לא יאמר אדם לחברו הלויני כור חטים ואני אתן לך לגורן. איסור זה מדרבנן הוא, שמא תתייקר התבואה ונמצא פורעו יותר ממה שלוה, ואף על פי שאין רגיל להתייקר או (תוס'). אבל אומר לו הלויני עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח. והלל אוסר. אמר רב נחמן אמר שמואל: הלכה כדברי הלל. והסיקו שאין הלכה כן.

א. כשיצא השער הקבוע מותר ללוות סאה בסאה אעפ"י שאין לו, שהרי יכול לקנותם מאחרים וכאילו יש לו (כדלעיל עב). יש אומרים, דוקא אם יש ללווה מעות מותר. ויש מתירים אפילו אין לו מפני שיכול לקבל הפירות באשראי או ללוות מחברו).

ב. כתב הט"ז (קסב סק"ג), אפילו לא ידע בשעת ההלואה שיש לו מאותו המין — מותר לפרוע סאה בסאה, כאילו כבר נקנו לו הפירות ללווה על פי חכמים. והב"ח הורה לאסור. נחלקו רב הונא ורבי יצחק האם רשאי ללוות יותר מהכמות שיש לו אם לאו. שנה רבי חייא לסייע לרבי יצחק שמוטר.

וכן הלכה (רי"ף, תוס'). ריב"ן פירש שאין ללוות אלא בזה אחר זה כפי הכמות שבידו. וגם לדבריו יכול ליתן הכל ביחד ויאמר קנה בזה אחר זה. אבל נראה שאין צריך לדקדק בדבר אלא לוקח הרבה בבת אחת לרבי יצחק (תוס'). אמר שמואל: לדברי חכמים [דלא כהלל], לווים ככרות בסתם ללא קציצת דמים ופורעים סתם (שלא החמירו לדקדק באיסור סאה בסאה כל כך. רש"י). יש אומרים שכן הדין בכל הלוואת פירות או דינרי זהב [שדינם כפירות], אם לא פירש לו 'סאה בסאה' או 'דינר בדינר' אלא סתם — מותר. עפ"י בה"ג מד. וע' הג"א בדעת רש"י. ואילו הרי"ף כתב ששמואל דיבר כשמלוה על שער שבשוק או כשיש לו מאותו המין.

ג. אומר אדם לחברו הלויני כור חטים וקוצץ לו דמים כשער של עכשיו. ובאופן זה בין שהוקרו או הוזלו — נותן כפי הדמים שקצץ. ואם לא קצץ להם מחיר, הוזלו — נוטל חטיו (אבל אסור ליטול דמים כפי שהלוה). הוקרו — נותן דמיהם, שאם יתן חטים נמצא שפורע יותר ממה שלוה.

דף עה

קפ. א. האם קיים איסור רבית באשה המלוה ככר לחברתה; בבני חבורה שאינם מקפידים זה על זה; בתלמידי חכמים; באדם המלוה לבנו ולבני ביתו?

ב. האם רשאי אדם לומר לחברו, נכש עמי היום ואנכש / אעדור עמך ליום אחר, וכד'?

א. היה הלל אומר: לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשיה דמים — שמא יוקרו חטים ונמצאו באות לידי רבית. אמר רב יהודה אמר שמואל: זו דברי הלל, אבל חכמים אומרים לווים סתם ופורעים סתם. וכן נוהגים להקל (רמ"א י"ד קסב, א). וע"ש בהגר"א שלפירוש הרי"ף ועוד, אסור. וכן בני חבורה המקפידים זה על זה (שאינן מוחלים על דבר מועט ומקפידים להלוות דברי מאכל זה את זה בדקדוק) — לדברי הלל עוברים משום רבית. [וכן עוברים משום מדה ומשום משקל ומשום מנין ומשום 'לווים ופורעים' — בימים טובים].

אמר רב יהודה אמר שמואל: תלמידי חכמים מותרים ללוות זה מזה ברבית, שיודעים שהרבית אסורה ומתנה הוא שנותנים זה לזה. וכן אמר שמואל לאבוב בר איהי: הלויני מאה פלפלים במאה ועשרים. כמה ראשונים כתבו שלא התירו אלא ברבית שאינה קצוצה. ופירוש דברי שמואל, הלויני עתה מאה פלפלין ואפשר שבשעת פרעון אפרעך מאה ועשרים ולא אקפיד למנותם, שזהו כבודי אפילו הוספתי עד חומש. ויש אומרים שאפילו בקציצה התירו, כי נותנים לשם מתנה ולא בתורת רבית.

התוס' כתבו שלא התירו לת"ח אלא דבר מועט. יש אומרים דוקא דברי מאכל. יש שכתבו שאין לנהוג כן אלא לת"ח מועטים הגדולים בתורה וביראה, ולא ירגילו עצמם החכמים בכך, שלא ילמדו המון העם. יש אומרים שבמסקנא נדחו דברי שמואל ואסרו הדבר.

אמר רב יהודה אמר רב: מותר לו לאדם להלוות בניו ובני ביתו ברבית כדי להטעימם טעם רבית (שידעו כמה מצטער ומיצר הנותנו, ויבינו כמה עונשו גדול. רש"י). והסיקו שאין לעשות כן, שמא יבואו להתרגל ויחמוד לבם השכר.

ב. אומר אדם לחברו נכש עמי ואנכש עמך, עדור עמי ואעדור עמך. כל ימי גרדי (= יזבש) — אחד. כל ימי רביעה — אחת (ולא דקדקו בדבר לחוש שמא יום אחד יהא ארוך או קשה מחברו). אבל לא יאמר לו חרוש עמי בגרדי ואחרוש עמך ברביעה (שימי רביעה קשים למלאכה בשדות). ולא יאמר לו נכש עמי ואעדור עמך (לאחר זמן); עדור עמי ואנכש עמך (שפעמים זו קשה מזו ויש כאן 'אגר נטר ליה', בשכר שממתין לו על שכר פעולתו עד אותו זמן, הוא מקבל עליו מלאכה שהיא קשה מזו. רש"י).

קפא. א. רבית מוקדמת ומאוחרת — כיצד?

ב. רבית דברים — כיצד?

ג. אלו עוברים בלא תעשה' בהלוואה ברבית?

א. נתן עיניו ללוות הימנו, והוא משלח לו ואומר בשביל שתלוני — זו היא רבית מוקדמת האסורה מדברי חכמים.

מדובר שמשלח לו דרך מתנה ומבקש ממנו ללוות בשל כך. אבל אם התנה את מתנתו ב'על מנת שתלוני', הרי אם אינו מלוה חייב להחזיר, נמצא כאומר בשעת ההלוואה 'חוב שאצלי מחול לך בתנאי שתלוני' והרי זו רבית קצוצה האסורה מן התורה (עפ"י רעק"א. וע' הג"א).

לזה הימנו והחזיר לו את מעותיו והוא משלח לו ואומר בשביל מעותיו שהיו בטילות אצלי — זוהי רבית מאוחרת.

א. בכלל רבית מאוחרת כל שנותן לו אחר כך יותר, בלא קציצה בשעת ההלוואה (עפ"י פוסקים).

ב. יש אומרים שאין איסור אלא אם אומר לו בפירוש שנותן לשם רבית. ויש אומרים אפילו בסתם, אם מתכוין לשם רבית (כן משמע מהריטב"א סב. וע' טור ורמ"א י"ד ר"ס קס). ויש שכתבו לשמוע מדברי ראשונים שאפילו כשאינו מתכוין לכך אלא למתנה בעלמא אסור אם אינו רגיל ליתן לו דורנות (ע' משנה למלך מלוה ה, יא; רעק"א י"ד קס).

ב. רבי שמעון אומר: יש רבית דברים; לא יאמר לו דע כי בא איש פלוני ממקום פלוני. תניא רשב"י אומר: מנין לנושה בחברו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום, תלמוד לומר נשך — כל דבר אשר ישך).
בכלל זה לקלסו או להודות ולהחזיק לו טובה או לברכו בפניו על שהלווה (שו"ע הגר"ז).

ג. פירש אביי: המלוה ברבית עובר באת כספך לא תתן לו בנשך ומשום אל תקח מאתו נשך ותרבית ומשום לא תהיה לו כנשה (כשתובעו ודוחקו רש"י). ויש מפרשים שבכל הלוואה ברבית עובר בלאו (זה). ומשום לא תשימוז עליו נשך ומשום ולפני עור לא תתן מכשל.
(עוד אמרו בראש הפרק, שלכך חילק הכתוב לאו בנשך ובמרבית — לעבור עליו בשני לאוין. נמצא בין הכל עובר המלוה בששה לאוין).
לווה עובר משום לא תשיך לאחיך; ולאחיך לא תשיך; ולפני עור לא תתן מכשל.

א. הרמב"ם (מלוה ד) כתב שהלווה עובר בשנים (ע' מגיד משנה ולה"מ).
 ב. לדעת המשנה-למלך (מלוה ד, ב), הלווה עובר מיד בשעת קציצה, בטרם נתן הרבית. ויש שמסתפקים בדבר.
 ג. יש מי שכתב שגם הלווה מן הקטן עובר בלאו [אבל לענין 'לפני עור' — תלוי בשאלה האם קטן הוא בר חיוב אם לאו] (עפ"י מנחת חינוך תקעה, ה). ויש מי שכתב שקטנים שלא הגיעו לעונת הפעוטות, אין כאן הלוואה ולא איסור רבית (ע' משנה למלך — מלוה ד, יד ד"ה ונראה).
 הערב והעדים אין עוברים אלא משום לא תשימוץ עליו נשך. וחכמים אומרים: אף הסופר. (וכ"פ הרמב"ם שם).
 א. פעמים עוברים גם על 'לפני עור' — כגון שלא היה מלוה בלא ערב ועדים. אבל אם היה מלוה בלאו הכי, אינם עוברים אלא משום 'לא תשימוץ' (תוס').
 ב. יש סוברים שבמלוה על פה שאפשר לא יבוא לידי גביה — אין הערב והעדים עוברים בלאו זה. וכן בשטר שנכתב בו הרבית במפורש — נחלקו הדעות האם הערב והעדים עוברים עליו תיכף בשעת שומא אפילו לא יבוא לידי גביה, אם לאו (ע' באריכות במשנה למלך מלוה ד, ו).
 (ע"ע: ש"ך קס, א; אגרות משה ח"א צג; שבט הלוי ח"ח קצ).

קפב. א. לא תהיה לו כנשה — כיצד?

ב. האם רשאי אדם להלוות מעות לחברו שלא בעדים?

א. כאשר בא רב דימי, אמר: מנין לנושה בחברו מנה ויודע בו שאין לו, שאסור לעבור לפניו — תלמוד לומר לא תהיה לו כנשה (לא תראה בעיניו כנושה בו שיראה ויבוש). רבי אמי ורבי אסי אמרו שניהם: כאילו דנו בשני דינים שנאמר הרכבת אנוש לראשנו (- לשון נושה) באנו באש ובמים...
 א. כאמור לעיל, יש סוברים שבכל הלוואה ברבית עובר המלוה בלאו זה (ע' מהר"ם שי"ף; ברית יהודה פרק א הערה 1).
 ב. נראה על פי המבואר בגמרא בפרק רביעי, בכל מקום שעובר על לאו זה, בגר עובר גם משום ולא תלחצנו (עפ"י מנחת חינוך סד, ב).
 ב. אמר רב יהודה אמר רב: כל מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא בעדים — עובר משום ולפני עור לא תתן מכשל (שעולה על רוחו של לווה לכפור). וריש לקיש אמר: גורם קללה לעצמו שנאמר תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק (רש"י: כשתובעו והלה כופר, הכל מקללים אותו ואומרים שדובר על צדיק עתק). וכל שכן אם הלווה חכם וטרוד בגרסתו, חוששים שמא ישכח — כפי שסופר על רבינא שנמנע מלהלוות לרב אשי ערב שבת סמוך לחשכה עד שיכתוב שטר ויחתמו עדים. ואמרו: שלשה צועקים ואינם נענים (שהרי הם גרמו לעצמם), ואחד מהם זה שיש לו מעות ומלוה אותן שלא בעדים.
 יש שרצו ללמד זכות על המקלים בדבר, ואולם הסיקו שלדינא חלילה מלווה מדברי הגמרא והפוסקים. 'הגוהר בזה — תבוא עליו ברכת טוב'.